

MATERIÁLIE

Z OPRAVY KOSTELA SV. JAKUBA VĚTŠÍHO V MINICÍCH

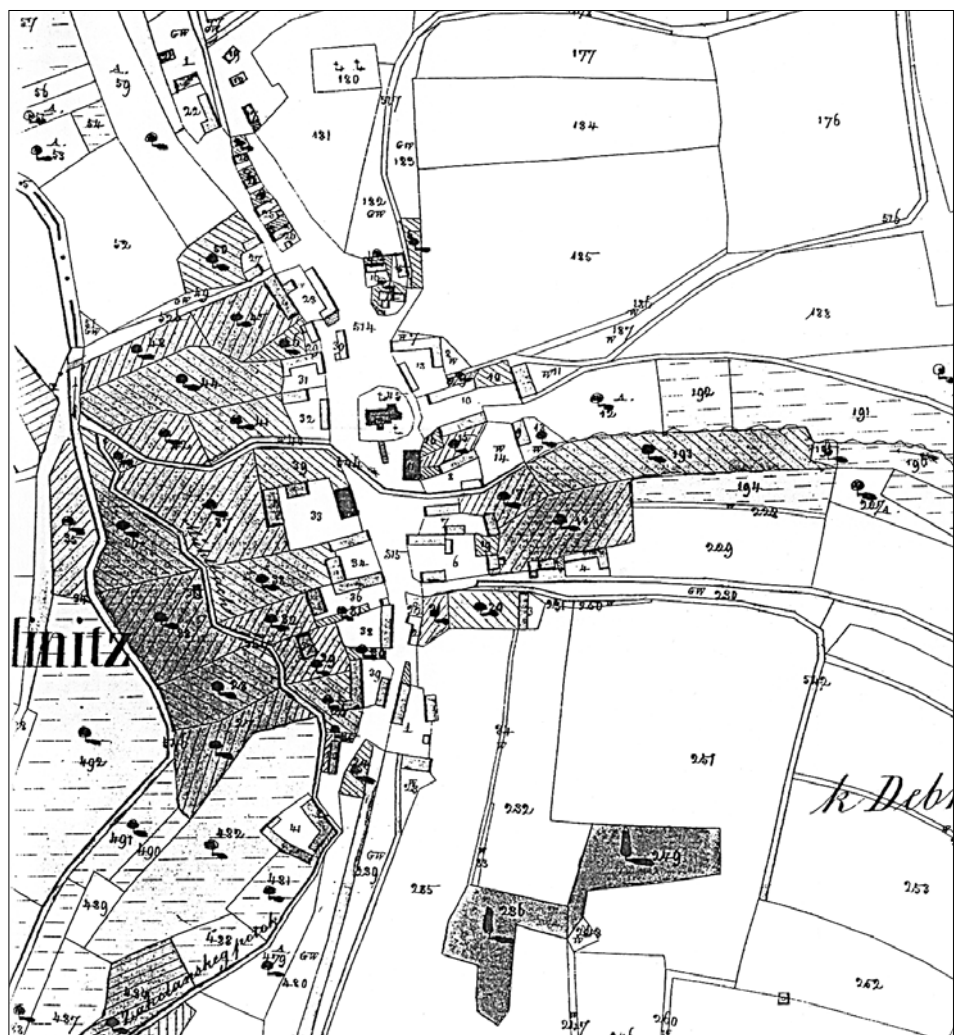
JIRÍ BLÁHA, JAN ŽIŽKA

V roce 1995 byla prováděna oprava průčelí kostela sv. Jakuba Většího v Minicích v okrese Mělník. Před zahájením opravy byl jako součást jednoduché dokumentace proveden rovněž zjednodušený stavebně historický průzkum.¹⁾ Při snímání omítek došlo k několika pozoruhodným nálezům, které bezprostředně na to našly ohlas v regionální vlastivědné literatuře, kde byl zhodnocen stavební vývoj kostela.²⁾ Současně během opravy prováděli dokumentaci a průzkum pracovníci Památkového ústavu středních Čech, jejichž zjištění jsou stručně charakterizována v následující zprávě.

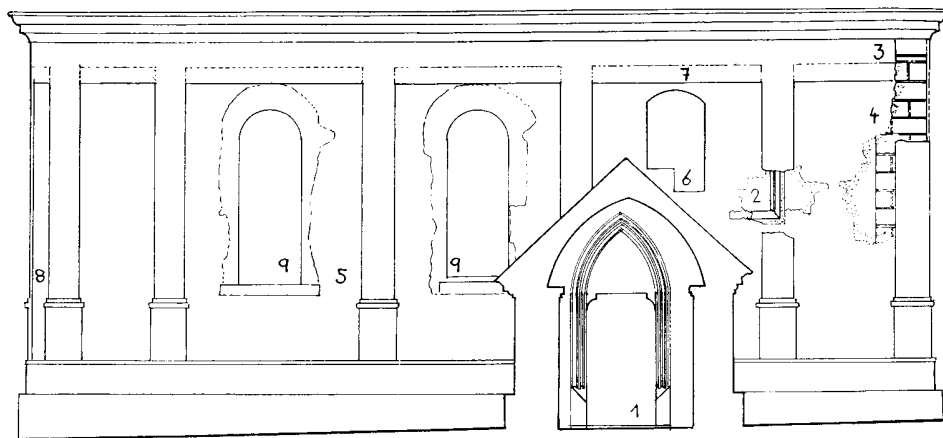
Kostel s protáhlou lodí, s polygonálně uzavřeným presbytářem a s věží nad sakristií po jeho severním boku se dochoval v neorenesanční úpravě, kterou dostal kolem roku 1888.³⁾ Dokumentovat bylo možné východní a jižní průčelí presbytáře a jižní a západní průčelí lodi. Severní průčelí lodi mělo v době průzkumu, až na masivní leseny, již novou omítku a věž s omítkou ze šedesátých let našeho století omítána nebyla. Po sejmutí neorenesančních omítek průzkum limitovaly cihelné plenty a vysazení lesenových rámců.

V ose presbytáře bylo odkryto gotické okno, jehož existence na stěně, dochované bez otvorů, byla předem předpokládána.⁴⁾ Hrotité okno, posunuté poněkud vlevo z osy pole mezi opěráky, má kamenné ostění, profilované širokým výžlabkem, páskem a dalším asymetrickým výžlabným klínovitým profilem s drážkou pro zasklení. Za drážkou byla profilace později osekána. Profilace vybíhá ze střeovitého bankálu. Zatímco vnější široký výžlabek probíhá nepřetržitě i hrotitým záklenkem, vnitřní profil končil v úrovni paty záklenku, kde na něj byla nasazena nedochovaná kružba. Z ní se ve středu bankálu zachovalo s ním spojené nasazení výžlab-

ného štěněře. Části kružby včetně krývkových segmentů stejné profilace byly použity v zazdivce okna. Zazdivka postupně odstraňovaná obsahovala rovněž fragmenty ostění dalšího obdobného okna a část okoseného římsového profilu. Na ostění navazovaly fragmenty lžící pečlivě utažené omítky, k ostění přitažené v rovině kamene. Neznatelnost přechodu omítky a kamene ještě zdůrazňoval hustý vápenný nátěr, kterým byly omítka i ostění opatřeny. Hranu ostění pak lemovala červenofialovým nátěrem provedená pasparta široká 12 cm, v šířce zhruba 3 cm, přecházející do výžlabku ostění. Po vybourání vnější zazdivky okna, která byla prováděna relativně dříve než zazdivka z vnitřní strany kostela, byla odkryta i část vnitřních špalet okna. Špalety pokrývá lžící utažená omítka, zřejmě vzhledem k absenci kružby a částečnému osekání vnitřního profilu předstupující před líc kamene. Na ní se pod vrchním vápenným nátěrem dochovala ornamentální malba, provedená červenou linkou. Bez restaurátorského průzkumu nebylo možné malbu blíže specifikovat. Na omítku navazoval modře

Obr. 1: Minice, kostel sv. Jakuba Většího. Situace kostela, výsek z mapy stabilního katastru. (Archiv zeměměřického ústavu)

Obr. 2: Pohled na jižní průčelí kostela sv. Jakuba Větš. v Minicích. 1 - portál v předsíní do lodi, 2 - fragment gotického okna, 3 - římsový profil, 4 - omítka s malovaným kvádřovaným pásem, 5 - předpokládaná poloha jihozápadního nároží lodi, 6 - zazděné barokní okno, 7 - původní barokní lesenový pás, 8 - druhotně použité gotické kvádry, 9 - neorenesanční okna. (Zaměření autoři, 1995.)

natřený pás osekáné profilace za drážkou pro zasklení. Ná-
těr byl proveden až po osekání profilu.

Zbytky dalších středověkých oken na presbytáři neby-
ly zjištěny. Nepřímo o jejich možné existenci vypovídá pře-
zděné zdivo kolem stávajících pravouhlých oken, která
vznikla úpravou starších oken segmentově sklenutých.
Z některého z nich zřejmě pocházela část ostění, použitá
v zazdívce okna v ose presbytáře. V koutech mezi pultově
ukončenými opěráky se zachovaly fragmenty lžící utažené
omítky se zbytky červenofialového nátěru na opěrácích. Na
jihovýchodním nároží presbytáře byl pod článkováním spod-
ní části římsy zachován fabionový profil barokní.

Pozoruhodné pozůstatky starších fází kostela se do-
chovaly na jižním průčelí lodi. Průčelí člení lesenové rámy
na pět polí, z nichž krajní jsou užší než pole střední. Sym-
metrický rozvrh narušuje předsín před vstupem do koste-
la, překrývající lesenou mezi druhým a třetím polem od vý-
chodu. Loď dnes od jihu osvětluje pouze dvojice novorene-
sančních oken ve druhém a třetím poli od západu. Při sní-
mání omítek byla odstraněna horní část plentovaného
vysazení leseny při jihovýchodním nároží. Pod ní se objevi-
la trojice fialově vybarvených kvádrů s oranžovými spá-
rami, namalovaná na kovem utažené omítce. Dokonalé pro-
vedení i dobré zachování nátěru vytvářelo dojem provede-
ní z nafialovělého kamene. Fragment kovem utažené omít-
ky se dochoval i vlevo od leseny. Pod oranžovým nátěrem zde
byly rovněž patrné i malované kvádry, rozvrhem a spáro-
řezem navazující na kvádry v horní části, směrem k zápa-
du ukončené v jedné linii. Jejich vybarvení, provedené do
předem vyrytých obrysů, bylo však provedeno barvou čer-
venohnědou. Ve spodní části se na této barvě zachovaly
zbytky barvy fialové. Blížší průzkum naopak pod horními
kvádry zachytil barvu červenohnědou. Pod římsou prove-
dená sonda do lesenového pásu odkryla středověký římso-
vý profil. Římsová deska, šířkou odpovídající východnímu
štítu, byla profilována výžlabkem přecházejícím okosením
na čelní plochu. Na ní i na celé ploše profilace se dobře za-
choval červenofialový malovaný kvádr. Zbytky omítky z ně-
kolika fragmenty fialově namalovaných kvádrů s bíle vy-
barveným spárořezem se dochovaly i na přilehlém východ-
ním úseku zdiva lodi.

Ze zjištěných zbytků je zřej-
mé, že nároží lodi zdůrazňoval
pás malovaných kvádrů, kde se
střídaly vždy jeden celý a jeden
poloviční kvádr v jedné řadě,
s nepochybnou vazbou na
východní úsek lodi. Zbytky ko-
vem utažené omítky se zachova-
ly i vlevo od nároží, blíže druhé
leseny. Pod ní byla odkryta pra-
vá dolní část dalšího středově-
kého okna. Profilace kamenného
ostění, vybíhající z bankálu, se li-
šila od okna východního. Vnější
výžlabek zde nahradilo široké
okosení. Další profilace, zničená
osekáním a také modře natřená,
mohla být opět asymetrickým
výžlabeným klínovým profilem.
Omítka je stejným způsobem při-

tažena do roviny kamene. Dobře zachovaná červenofialová
pasparta přecházela úzkým pruhem na okosení. Vpravo od
ní byly na omítce patrné skvrny červenohnědé stékající bar-
vy. Dolní část průčelí byla současně s provedením vysoké-
ho novorenesančního soklu plentována cihlami. Vlevo nad
fragmentem gotického okna bylo dobře patrné zazděné seg-
mentově sklenuté okno se stupňovitým parapetem, umís-
těné v ose druhého pole nad předsíní. Cihelný záklenek ok-
na překryla dolní část vysazení lesenového pásu, provedená,
na rozdíl od horního kamenného vysazení, z cihel.

V levé části jižního průčelí bylo možné sledovat zásahy
do zdiva při prolomení a úpravách oken. Pravé okno u před-
síně bylo dodatečně prolomeno v celém rozsahu. Obezdví-
ka však má dvě fáze. Ve střední části okna je pravé ostění
vyzděno z lomového kamene. Na ně pak zřejmě až v další eta-
pě, tedy při novorenesanční úpravě, navázal cihelný zákle-
nek a obezdívka ostění. Levé okno má střední část ostění
provedenou současně se zdivem, dodatečné je obezdění dol-
ní části ostění a vyklenutí předsazeného záklenku. Zatím co
zdivo u pravého okna je čistě lomové, dále k západu je zdi-
vo lehce promíšené cihelnými úlomky. Předěl zdiva lze před-
pokládat v oblasti leseny mezi druhým a třetím polem od zá-
padu, která může překrývat vertikální spáru. Ve vysazení
lesen, zejména při západním průčelí, jsou použity kvádry se
zbytky červených a okrových nátěrů, které zřejmě armova-
ly nároží středověké stavby.

Až do doby opravy byla prakticky nepřístupná předsín
před jižním vstupem do kostela.⁵⁾ Zjištění po jejím otevření
má zásadní význam pro slohové zařazení a datování stře-
dověké výstavby kostela. Předsín kryje vysoký gotický por-
tál. Jeho profilaci, probíhající nepřerušeně do archivoly, tvo-
ří hruška, obloun a trojice výžlabů bez patek, nasazená na
střechovitě ukončený trnož. Horní část vyplňuje hladký
tympanon, podporovaný konkávně vybranými konzolami -
vlastní vchod má tedy tvar sedlového portálu. Jemu odpoví-
dá výška zdiva předsíně, archivoly portálu pak lemuje čelo
hrotité valené klenby, vyplňující prostor krovu. Paty klen-
by podporuje jednoduchá pásová, jednou odstupněná řim-
sa. Na ostění portálu byly zachyceny zbytky vrstev barev-
ných nátěrů v barvě žluté, červené, černé a bílé.

Na západním tříosém průčelí se ve zdivu lesen uplatňují

kvádry s červenými nátěry. Deska s datováním 1888 nad středním portálem byla osazena do zazdívký segmentově sklenutého okna. V krajních bočních polích se zhruba na úrovni portálu dochovaly zbytky starších otvorů, nejspíše nik. Drobná okna nad nimi vznikla neorenesanční úpravou, rovněž starších otvorů.

Profilace oken na presbytáři i v lodi umožňuje datování nejdříve do poloviny 14. století.⁶⁾ Rozdílnost profilace zde jistě neznamena jinou dobu vzniku - pouze jde o běžné náročnější provedení okna v presbytáři. Portál s poklasickými prvky lze však datovat i ještě o něco později - do třetí čtvrtiny 14. století.⁷⁾ Kostel se poprvé připomíná v obvyklém roce 1352.⁸⁾ Pozoruhodná je předpokládaná vazba kostela na české královny.⁹⁾ Nabízí se zde tak určitá možnost srovnání s detaily kostela sv. Ducha v Hradci Králové.¹⁰⁾ Minický portál na ně upomíná zejména tvarem hruškového profilu a sedlových konzolek.¹¹⁾

Kovem utužená omítka mohla vzniknout nejdříve v pozdní gotice.¹²⁾ Přitažení ke kamenným článkům muselo nut-

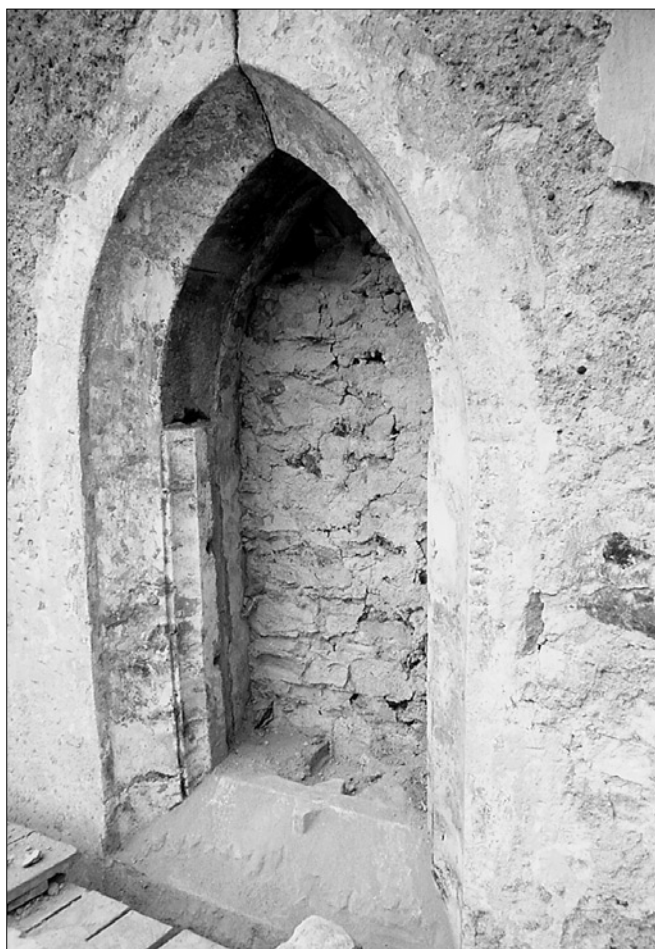

Obr. 4: Detail malované renesanční bosáže na jihovýchodním nároží lodi. (Foto J. Žižka, 1995.)

ně počítat s malováním. Nárožní kvádřované pásy mají však renesanční charakter. Roku 1549 koupil Minice k nelahozevskému panství Florian Gryspek z Gryspachu.¹³⁾ Kvádřované pásy na nárožích kostela v Minicích jsou jistě blízké bosovaným nárožím zámku v Nelahozevsi z let 1553 až 1572.¹⁴⁾ Malované kvádry lze podle náznaků předpokládat i na gotických opěrácích. Současně byly provedeny i pasparty kolem gotických oken. Červený nátěr, jehož rozsah se kryje s nátěrem fialovým, lze pokládat jen za starší fázi či variantu jednoho záměru. Barevnost minického kostela, datovatelná do poloviny 16. století, může zpětně naznačit barevné řešení gryspekovských staveb. Renesanční úpravám jistě náleží i předsíní jižního portálu.

Při barokní přestavbě byl kostel prodloužen k západu a kvádry armující nároží gotické stavby byly uplatněny v západním průčelí nové stavby. Průčelí členily jednoduché lesenové rámy, vynášející římsu s fabionovým profilem pod deskou. Okna byla segmentem sklenutá, jižní průčelí i průčelí západní byla řešena jako osově symetrická. V bočních polích západního průčelí se nejspíše uplatňovaly dvě patra nik. Ostatní detaily exteriéru se nedochovaly. Náročnost barokních úprav naznačuje tvůrčí řešení článků z umělého mramoru, který pokrýl gotické články presbytáře.

Neorenesanční přestavba upravila barokní články. Spodní části lesen byly rozšířeny na sokly pilastrů, lesenový pás pod římsou rozšířila plenta, umožňující provedení architrávu a vlysu. Záklenky oken lodi byly zvýšeny na půlkruhové a současně byly sníženy parapety oken, v presbytáři pak byla okna podklenutím segmentových záklenků upravena na obdélná. Bohatší článkování překrylo i profil hlavní barokní římsy.

Obr. 3: Okno ve východním průčelí presbytáře, odkryté při opravě v roce 1995. (Foto J. Žižka, 1995.)

POZNÁMKY:

- 1) P. Macek, Minice - kostel sv. Jakuba Větš., zkrácený SHP, MURUS, 1994 - nepublikovaný strojopis.
- 2) J. Racek, Odkryté gotické okno v minickém kostele sv. Jakuba Větš. - podnět pro úvahy o vývoji stavebního typu této památky, Vlastivědný sborník Kralupska, 1995, s. 37 - 46. Autor na základě srovnávání s jinými stavbami, zejména s ohledem na dispoziční uspořádání, datuje kostel již do třetí čtvrtiny 13. století. Chybí dokumentace, publikovaný náčrt okna je značně nepřesný.
- 3) Zejména datování na západním průčelí kostela.
- 4) Viz. pozn. 1.

- 5) Jižní vstup není popisován ani v Soupisu památek historických a uměleckých, F. Velc, Okres slánský, Praha 1904, s. 131. Nepřístupný byl i při průzkumu P. Macka. Vzhledem k proporcím předsíně nebyla existence intaktně dochovaného portálu takových rozměrů ani předpokládána.
- 6) V. Mencl, Vývoj okna v architektuře českého středověku, Zprávy památkové péče XX/1960, s. 225 n. Okno možno srovnat s oknem odkrytým na kostele sv. Stanislava v Mořině z doby kolem poloviny 14. stol. J. Sommer, Průzkum gotických kostelů v Budňanech a Mořině, Zprávy památkové péče 1/1992, s. 21n.
- 7) V. Mencl, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče, 1960, s. 126 - 135.
- 8) Soupis památek, viz. pozn. 5, s. 131, viz. pozn. 9.
- 9) J. Nádvorník, Minice, 1933, s. 32, 34; viz rovněž pozn. 2.
- 10) Např. pozn. 7 a A. Cechner, Soupis památek historických a uměleckých, okres královohradecký, Praha 1904, s. 35 - 36.
- 11) Viz. V. Mencl, pozn. 6, s. 135 a viz. pozn. 10.
- 12) Do raného 16. století lze datovat věž nad sakristií s jednoznačně pozdně gotickou klenbou, viz. pozn. 1.
- 13) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého, díl VII, Praha 1891, s. 250.
- 14) Např. E. Šamánková, Architektura české renesance, Praha 1961, s. 30n.

DIE DER RENOVIERUNG DER KIRCHE ST. JAKOB D. GR. IN MINICE

Vor dem Anfang der Renovierungsarbeiten an der St. Jakobskirche in Minice (Bez. Mělník) verlief die Baugeschichtserforschung der bemerkenswerten, auf einem niedrigen Hügel situierten, ursprünglich vermutlich mit einer Ringmauer geschützten Bau darstellenden Kirche, deren gotischer Baukörper mit einem spätgotischen Turm über der Sakristei später verlängert wurde; weitere Umbauten folgten im Barock und in der Neorenaissance. Die Entfernung der Putzschichten brachte neue interessante Tatsachen hervor.

An der östlichen Außenwand des Presbyteriums entdeckte man ein gut erhaltenes gotisches, mit einer breiten Kehle profiliertes spitziges Fenstergewände mit Maßwerkresten. Weitere Maßwerkfragmente enthielt auch die Fensteröffnungsvermauerung. Am erwähnten Fenstergewände fand man die zugezogene, mit der Maurerkelle geglättete Putzschicht mit einer rot gemalten, später violetten Fenstereinfassung. Unter dem Anstrich in der Fensternische waren Reste dekorativer Wandgemälde sichtbar. An der Südostecke des Schiffes erhielten sich unter einer massiven Barocklisenen Reste der sorgfältig gezogenen Putzschicht mit einem violett gemalten illusionären Rustikband mit orangefarbenen Fugen. Weiter westwärts unter einer anderen Lisenen befanden sich Reste eines etwas einfacher profilierten Fenstergewändes, ebenfalls mit einer gemalten Einfassung.

Die langfristig nicht zugängliche südliche Vorhalle verbarg in sich ein hohes gotisches Portal, an dessen Bogenlauf sich ein in die Vorhallendachkonstruktion eingeleitetes Spitzbogengewölbe sich anlegt. Das mit Rund- und Birnstab zwischen Kehlen gegliederte Portal hat ein flaches auf konkaven Konsolen ruhendes Bogenfeld.

Die entdeckten gotischen Details von einer außerordentlichen künstlerischen Qualität, entstanden spätestens mit dem ganzen Bau um die Hälfte 14. Jh. Das Verhältnis der Königinnen von Böhmen zur Minor Kirche macht den Vergleich deren Details mit förmlich nahen Baugliedern der Hl. Geistkirche in Hradec Králové (Königgrätz) möglich.

Die gemalten Eckeverzerrungen stammen aus der Zeit nach der Hälfte 16. Jh., als das Dorf Minice dem Florian Griesbeck von Griesbeck gehörte, dem Bauherrn des nahegelegenen Schlosses in Nelahozeves (Mühlhausen).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Minice, Kirche St. Jakob d. Gr.: Situation, Ausschnitt vom Stablkataster.

Abb. 2: Minice, Kirche St. Jakob d. Gr.: Südfassade.

1 - Portal in der Vorhalle, 2 - Fragment eines gotischen Fensters, 3 - Gesimsprofil, 4 - Putzschicht mit einem gemalten Rustikband, 5 - vorausgesetzte Lage der Schiffsüdostecke, 6 - vermauertes Barockfenster, 7 - barockes Mauerwerk, 8 - gotische, sekundär angewandte Hausteine, 9 - Neorenaissancefenster (Vermessung d. Autoren, 1995).

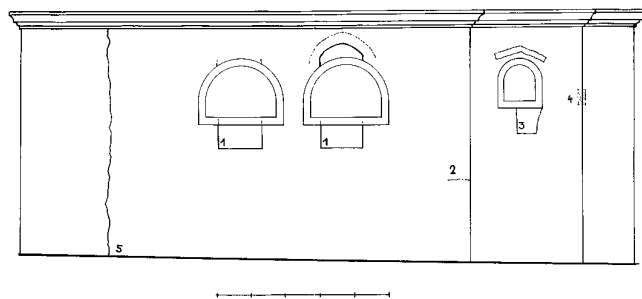
Abb. 3: Minice, Kirche St. Jakob d. Gr.: Das während der Bauarbeiten 1995 entdeckte Ostfenster des Presbyteriums (Aufnahme des Autors).

(Übersetzung: J. Noll)

Z OPRAVY KOSTELA SV. PETRA V BRANDÝSE NAD LABEM

JAN ŽIŽKA

V létě roku 1995 proběhla oprava kostela sv. Petra „Na Hrádku“ v Brandýse nad Labem (okr. Praha - východ). Kostel starobylého zasvěcení je situován severně od náměstí, v místech raně středověkého osídlení na labském břehu proti Staroboleslavské kapitule. Kostel obklopený hřbitovem, ohrazený kamennou zdí, má protáhlou obdélnou loď a polygonálně uzavřený presbytář se sakristií po severním boku. Půlkruhový západní portál rámuje vysoká edikula se sdruženými pilastry. Loď osvětluje od jihu a severu vždy dvojice nízkých půlkruhově ukončených oken a páté okno od západu. Presbytář bez opěráků má po jednom půlkruhovém okně na východní, jižní a severní straně.

Obr. 1: Brandýs nad Labem, kostel sv. Petra. Pohled na jižní průčelí. 1 - zániklá okna lodi; 2 - horní úroveň kvádřové armatury nároží; 3 - zazděná část otvoru pod oknem presbytáře; 4 - osekaný kvádr na nároží (zbytek výzdoby ?); 5 - vertikální trhlina. (Zaměření a kresba autor, 1996.)

Při opravě byly snímány vrchní omítky, pod kterými zůstaly zachovány kvalitní zbytky omítek, pocházejících z 19. století, případně z barokního období. Tyto pozůstatky zakrývají a současně chrání rozsáhlé zbytky lžící hrubě rovnání, vápenným nátěrem opatřené, středověké omítky, zachované zejména na jižním průčelí lodi a na presbytáři. Nároží presbytáře přecházela omítka nepravidelným, lehce zaobleným průběhem. Na jižním průčelí lodi se na spodním bílém nátěru této omítky dochovaly zbytky nátěru okrového.

Dochované omítky, které pochopitelně nemohly být narušeny, limitovaly průzkum zdiva. Přesto se podařilo zjistit řadu informací.

U oken lodi se v jižním průčelí zcela jasně rýsovaly zbytky oken starších. Parapet starších užších oken ležel zhruba o 90 centimetrů níže než u oken dnešních. Zatímco nadpráží levého okna zakrývala omítka, nad pravým byl dobře patrný asi o 60 centimetrů výše posazený lehce hrotitý cihelný záklenek. Dnešní okna tedy byla prolomena v místě oken 120 centimetrů širokých a zhruba 300 centimetrů vysokých. Vazba otvorů na středověkou omítku nebyla zachycena. Na jižním průčelí nebylo stop po existenci případného vstupního portálu.

Na jihovýchodním nároží lodi bylo do výše zhruba 220 centimetrů možné sledovat armování nároží kvádry. Výše bylo nároží vyzděno z lomového kamene. Kvádry s okro-